

també el seu comportament davant els nous descobriments científics que provoquen una ruptura forta —però no definitiva— entre fe i raó. Uns enfrontaments que no acabaren en aquell instant i que encara avui podem observar a les nostres societats.

Frederic Aparisi Romero
Universitat de València

Julia PAVÓN BENITO i Ángeles GARCÍA DE LA BORBOLLA: *Morir en la Edad Media. La muerte en la Navarra medieval*, PUV, València:2007, 318 pp.

Després de nombroses publicacions sobre el tema de la mort, repartides en prestigioses revistes i actes de congressos, les autores d'aquest volum sintetitzen l'abundant i exhaustiva informació en una monografia que té voluntat d'esdevenir referencial en la matèria que tracta, no solament en l'àmbit ibèric sinó també en l'àmbit europeu. La particularitat de la metodologia és que, tot i seguir les reconegudes i imprescindibles eines de treball assenyalades pels grans estudiosos capdavanters de l'anomenada història de les mentalitats, com bé reconeixen elles i accepta el mestre Michel Vovelle que prologa el volum, no s'han conformat solament amb l'estudi dels testaments, en bona part ja publicats, sinó que han eixamplat l'àmbit de la recerca a totes aquelles manifestacions estrictament relacionades i lligades a la mort. Des del punt de vista cronològic són fidels al títol i estudien

tots els casos a l'abast de l'Edat Mitjana. Des del punt de vista temàtic, cap aspecte relacionat amb la mort, en la preparació i en les manifestacions posteriors a ella, no ha estat menystingut. Així, són analitzades totes les accions humanes des de la malaltia i la preparació de la mort, l'assistència i la cura dels malalts, els sagraments i les pràctiques rituals i litúrgiques, el velatori, el soterrament, els responsos, les misses i les pregàries. Les creences, la por de morir, el temor a l'altra vida, la fugacitat i labilitat del temps, la influència i els canvis lents però segurs de l'Església amb la renovació i l'adaptació dels nous temps, com el culte dels sants i la Mare de Déu, nous intermediaris per una societat que necessitava retallar el rigor de la condemna entre justos i pecadors, és a dir, entre el Cel i l'Infern. La publicació del llibre de Jacques Le Goff l'any 1981, *La naissance du Purgatoire*, traduït l'any 1985 a l'espanyol, assenyalà un camí d'interpretació que ajudà a comprendre la importància dels sants i de la Verge Maria, en el context d'una literatura d'amor cortès i de culte a les relíquies, per posar l'exemple de les obres clàssiques de la literatura europea, com Dante Alighieri i Giovanni Boccaccio, en la *Divina Commedia* i *Decamerone*, respectivament. Assenyalen les autores també la substitució de la figura de Déu per la de Jesucrist, que esdevé l'espill més adient per a la monarquia i el seu dependent i necessari lligam amb el ritual de la mort, previ a la garantia de continuïtat dinàstica. El capítol que dediquen a aquest tema és de gran importància.

Tots els casos que il·lustren el raonament de les autores de tan esplèndid llibre comparteixen amb els textos literaris i altres manifestacions artístiques, com escultures, pintures i altres objectes d'art, la natura comuna, i durant segles inamovible, de la postura de l'ésser humà davant la seua mort i la dels familiars.

Precedeix el cos autèntic de la monografia una exhaustiva explicació de l'estat de la qüestió dels estudis sobre aquesta matèria, amb una bibliografia completíssima nacional i internacional, que en si mateix constitueix una altra monografia, ja que dóna peu a una explicació metodològica de gran interès per als estudiosos de l'Edat Mitjana, per la seua voluntat d'incloure l'estudi en la tradició més recent de la història de les mentalitats, però també pel fet de no voler renunciar a ampliar i donar com a suport de la recerca tots aquells aspectes que hi col·laboren en donar llum a un dels aspectes que, com elles afirmen, justificava la vida sencera dels homes i de les dones de l'Edat Mitjana.

Júlia Benavent
Universitat de València

Llibre de Sent Soví. Volum d'homenatge a Rudolf Grewe, a cura de Joan Santanach, Barcino, Barcelona:2006, 184 pp.

Amb l'aparició l'any 1979 de l'edició crítica del *Llibre de Sent Soví*, feta per Rudolf Grewe, a l'editorial Barcino, es posava fi a una llarguíssima etapa de

fosc sobre els antecedents culinaris del país i s'iniciaven tímidament les primeres aproximacions a la gastronomia de la Corona d'Aragó, de la qual aquest llibre és considerat com el més antic de tots els testimonis. Tot i que la datació continua essent insegura, fora de situar-lo cronològicament dins l'Edat Mitjana, segons Santanach, «tot sembla indicar que va ser escrit cap a la primera meitat del segle XIV», tanmateix, entre els tres còdexs que han transmès el text, el conservat a la Biblioteca Universitària de València, el més complet i antic, s'ha datat com una còpia del segle XV. Els altres dos manuscrits que incorporen fórmules del *Sent Soví* són el *Llibre d'aparellar de menjar*, inèdit encara, o el *Llibre de totes maneres de potatges de menjar*, editat l'any 2003 a Barcino per Amadeu-J. Soberanas i Joan Santanach, en companyia de la reedició revisada de la versió de Grewe de l'any 1979, a més d'algunes escasses receptes reportades al *Llibre del coc*, objecte de nombroses edicions actuals tant en català com en castellà.

Aquest volum d'homenatge a Rudolf Grewe compta amb un prefaci de Carme Ruscalleda, important figura de la gastronomia catalana que apunta algunes de les claus de l'efervescència culinària de Catalunya com la presència d'uns «cuiners punters» que gaudeixen d'un prestigi fora de les fronteres estrictes del territori, l'existència d'un elevat estàndard de qualitat i prestigi que han generat l'esplendor i renaixença de la cuina catalana. Altrament, però, Ruscalleda suggereix una sèrie de mals que arrossega aquest desenvolupament ex-

a pers. 64 (2009)